

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 8. 2024. Issue 2.

CIP - Каталогизacija у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS
MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 8. 2024. Issue 2. Podgorica, December 2024.

The works published in this issue of the MJSS journal were presented at the international scientific conference Intercultural dialogue - migration, integration, minority communities, held on October 18, 2024 in Podgorica as part of the project: Jean Monnet Module for Multidisciplinary studies on integration and migration through intercultural dialogue

Editor in Chief: Adnan Prekic

Editors: Zivko Andrijasevic, Dragutin Papovic, Ivan Tepavcevic, Milan Scekic.

Guest editors: Sonja Spadijer, Dragan Bogojevic

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrтко Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srdja Pavlovic, University of Alberta, CANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file - Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 8. 2024. Issue 2. Podgorica, December 2024.

CONTENTS:

- LINGUISTIC ASPECTS OF MINORITIES' INTEGRATION IN MONTENEGRO:
APPLYING EUROPEAN VALUES IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC DIVERSITY
Anica BOJIC..... p.196.
- THE INFLUENCE OF ECONOMIC AND POLITICAL FACTORS ON MIGRATION
TO THE EU - CASE STUDY: SYRIA AND LIBYA
Milica DJUROVIC..... p.211.
- TRANSLATION/INTERPRETING IN THE EUROPEAN UNION AND CANDIDATE
COUNTRIES PREPARING FOR MEMBERSHIP: CHALLENGES AND PERSPECTIVES
Olivera VUSOVIC..... p.236.
- MIGRATION ON THE EASTERN COAST OF THE ADRIATIC AS A FUNCTION OF
INTERCULTURAL DIALOGUE - CASE STUDY OF THE MONTENEGRO
COMMUNITY IN PEROJ
Dragan BOGOJEVIC, Adnan PREKIC..... p.268.
- LINGUISTIC-STYLISTIC ASPECTS OF INTERCULTURAL DIALOGUE IN THE
POEM "BANOVIĆ STRAHINJA".
Milena BURIC..... p.286.
- ASPECTS OF GERMAN CULTURAL DIPLOMACY IN MONTENEGRO: A FOCUS ON
EDUCATION
Sabina OSMANOVIC..... p.307.
- THE SECURITIZATION OF MIGRATION THROUGH MEDIA REPORTING: THE
CASE OF MONTENEGRO
Jelisaveta BOGOJEVIC, Radenko SCEKIC..... p.333.
- MONTENEGRO ON THE WAY TOWARDS A UNIFORM EUROPEAN
INSURANCE MARKET: A REVIEW OF THE NEW EU REGULATORY
FRAMEWORK
Milijana NOVOVIC BURIC, Milan RAICEVIC..... p.366.
- HOW DO MONTENEGRIN POLITICIANS TWEET? A CRITICAL ANALYSIS OF
TWEETS DURING THE FIRST 100 DAYS OF THE 44th GOVERNMENT OF
MONTENEGRO
Sonja SPADIJER, Sabina OSMANOVIC, Nemanja STANKOV, Jasmina NIKCEVIC..p.386.

CLASSIFICATION AND ADAPTATION OF LOAN WORDS - LINGUISTIC AND CULTURAL IMPACT Aleksandra BANJEVIC	p.427.
BUDGET AND BUDGET CONTROL IN THE EUROPEAN UNION Gordana PAOVIC JEKNIC	p.456.
THE EUROPEAN UNION AND CONTEMPORARY MIGRATION PROCESSES AND CHALLENGES Vedran VUJISIC	p.467.
THE IMPACT OF CULTURE ON MANAGEMENT PRACTICES IN INTERNATIONAL BUSINESS Marina BANOVIC	p.487.
MIGRATIONS IN LITERATURE AND ART Jasmina NIKCEVIC	p.523.
HABERMAS'S CONSTITUTIONAL PATRIOTISM AS A FRAMEWORK FOR POLITICAL IDENTITY IN MONTENEGRO Dragana DELIC	p.540.

REVIEW

THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL DIALOGUE IN ENHANCING MULTIETHNIC HARMONY AND THE POSITION OF ETHNOCULTURAL MINORITIES Igor MRDAK	p.561.
MIGRATION AS SECURITY CHALLENGE FOR EU Milica DJUROVIC	p.565.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS.....	p.570.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Gostujući urednici: Sonja Špadijer, Dragan Bogojević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srđa Pavlović, University of Alberta, KANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file - Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 8. 2024. Issue 2. Podgorica, December 2024.

SADRŽAJ:

- LINGVISTIČKI ASPEKTI INTEGRACIJE MANJINSKIH ZAJEDNICA U CRNOJ GORI:
PRIMJENA EVROPSKIH VRIJEDNOSTI U KONTEKSTU JEZIČKE RAZLIČITOSTI
Anica BOJIĆ.....str. 196.
- UTICAJ EKONOMSKIH I POLITIČKIH FAKTORA NA MIGRACIJE PREMA EU -
STUDIJA SLUČAJA : SIRIJA I LIBIJA
Milica ĐUROVIĆ.....str.211.
- PREVOĐENJE U EVROPSKOJ UNIJI I DRŽAVAMA KANDIDATIMA ZA ČLANSTVO:
IZAZOVI I PERSPEKTIVE
Olivera VUŠOVIĆ..... str.236.
- MIGRACIJE NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA U FUNCiji INTERKULTURNOG
DIJALOGA-STUDIJA SLUČAJA CRNOGORSKE ZAJEDNICE U PEROJU
Dragan BOGOJEVIĆ, Adnan PREKIĆ..... str.268.
- LINGVOSTILISTIČKI ASPEKTI INTERKULTURNOG DIJALOGA U PJESMI
„BANOVIĆ STRAHINJA“
Milena BURIĆ..... str.286.
- NJEMAČKA KULTURNA DIPLOMATIJA U CRNOJ GORI SA FOKUSOM NA
OBRAZOVANJE
Sabina OSMANOVIĆ..... str.307.
- SEKURITIZACIJA MIGRACIJA KROZ MEDIJSKA IZVJEŠTAVANJA: SLUČAJ
CRNE GORE
Jelisaveta BOGOJEVIĆ, Radenko ŠČEKIĆ..... str.333.
- CRNA GORA NA PUTU KA JEDINSTVENOM EVROPSKOM TRŽIŠTU
OSIGURANJA: OSVRT NA NOVE EU REGULATORNE OKVIRE
Milijana NOVOVIĆ BURIĆ, Milan RAIČEVIĆ..... str.366.
- KAKO TVITUJU CRNOGORSKI POLITIČARI - KRITIČKA ANALIZA DISKURSA
TVITOVA TOKOM PRVIH STO DANA 44. VLADE CRNE GORE
Sonja ŠPADIJER, Sabina OSMANOVIĆ, Nemanja STANKOV, Jasmina NIKČEVIĆ str.386.

KLASIFIKACIJA I ADAPTACIJA POZAJMLJENICA LINGVISTIČKI I KULTURNI
UTICAJ
Aleksandra BANJEVIĆ..... str.427.

BUDŽET I BUDŽETSKA KONTROLA U EVROPSKOJ UNIJI
Gordana PAOVIĆ JEKNIĆ..... str.456.

EVROPSKA UNIJA I SAVREMENI MIGRACIONI PROCESI I IZAZOVI
Vedran VUJISIĆ..... str.467.

UTICAJ KULTURE NA UPRAVLJAČKE PROCESU U MEĐUNARODNOM
BIZNISU
Marina BANOVIĆ..... str.487.

MIGRACIJE U KNJIZEVNOSTI I UMJETNOSTI
Jasmina NIKČEVIĆ..... str.523.

HABERMASOV USTAVNI PATRIOTIZAM KAO OKVIR ZA POLITIČKI IDENTITET
U CRNOJ GORI
Dragana DELIĆ..... str.540.

PRIKAZI

ZNAČAJ INTERKULTURNOG DIJALOGA ZA UNAPRJEĐENJE
MULTIETNIČKOG SKLADA I POLOŽAJA MANJINSKIH ETNO-KULTURNIH
ZAJEDNICA.
Igor MRDAK..... str. 561.

MIGRACIJE KAO SIGURNOSNI IZAZOV ZA EU
Milica ĐUROVIĆ..... str.565.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.570.

Review Paper

LINGVOSTILISTIČKI ASPEKTI INTERKULTURNOG DIJALOGA U PJESMI „BANOVIĆ STRAHINJA“

Milena BURIC¹

Faculty of Philology, University of Montenegro

e-mail: milenab@ucg.ac.me

ABSTRACT:

The paper analyzes from the perspective of linguistic stylistics an apparently secondary episode of the folk epic poem "Banović Strahinja", which was communicated to Vuk Karadžić by one of his two most important poet-singers in the territory of today's Montenegro - Starac Milija from Kolašin. The focus is on the relationship between members of two different religions and cultures, presented through the protagonist's encounter with an old dervish, to which the folklore creator devotes almost a quarter of his work, around two hundred verses. By interpreting the poetic function of figures of analogy (metaphor, contrast), by analyzing the stylogenicity of selected language units at the lexical, syntagmatic and syntactic level, it is concluded that the opposite characters, regardless of the fact that they are determined by different religious affiliations, have the same ideals: truthfulness, mutual respect, humanity, courage and the ability to forgive.

¹ Milena BURIC – rođena je u Nikšiću, gdje je završila osnovnu, muzičku i srednju školu, nakon čega je upisala Filozofski fakultet (Odsjek za srpski jezik i književnost). Na istom fakultetu, na smjeru Nauka o jeziku, 2008. godine odbranila je magistarski rad Terminologija i frazeologija u "Opštem imovinskom zakoniku za Knjaževinu Crnu Goru" Valtazara Bogišića. Naučno zvanje doktor nauka o jeziku stekla je 2016. godine na Filološkom fakultetu UCG (tema disertacije: Jezik i stil u narodnim epskim deseteračkim pjesmama). U akademsko zvanje docent (za oblasti srbistika i montenegristika) na Filološkom fakultetu Univerziteta Crne Gore izabrana je 2023. godine. Polja njenog interesovanja su: pravopis, tvorba riječi, sintaksa, frazeologija, lingvistička stilistika, rodno nediskriminatoran jezik.

The dialogue between Strahinja Banović and the dervishes is observed as an element of anticipation of the poem's epilogue, i.e. as an indispensable tool for decoding the reasons for forgiving a woman's infidelity.

KEY WORDS:

Folk epic decasyllabic poem; Poet-singer; Derivational morphostyle; Contrast; Metaphor;

SAŽETAK:

U radu se iz perspektive lingvostilistike analizira naizgled sporedna epizoda narodne epske deseteračke pjesme „Banović Strahinja“, koju je Vuku Karadžiću saopštio jedan od njegova dva najznačajnija pjesnika-pjevača sa teritorije današnje Crne Gore – Starac Milija iz Kolašina. U fokusu je odnos pripadnika dviju različitih vjera i kultura, prezentovan kroz susret glavnog junaka sa starim dervišem, čemu folklorni stavaralac opredjeljuje gotovo četvrtinu svog ostvarenja, oko dvije stotine stihova. Tumačenjem poetske funkcije figura analogije (metafora, kontrast), analizom stilogenosti selektovanih jezičkih jedinica leksičkog, sintagmatskog i sintaksičkog nivoa, zaključuje se da suprotstavljeni likovi, bez obzira na to što su determinisani različitom vjerskom pripadnošću, imaju iste ideale: istinoljublje, uzajamno poštovanje, čovječnost, hrabrost i sposobnost praštanja. Dijalog Strahinje Banovića i derviša opservira se kao element anticipacije epiloga pjesme, odnosno kao nezaobilazno sredstvo za dekodiranje uzroka praštanja nevjerstva ženi.

KLJUČNE RIJEČI:

Narodna epska deseteračka pjesma; Pjesnik-pjevač; Derivacioni morfostilem; Kontrast; Metafora

UVOD

Narodna epska deseteračka pjesma „Banović Strahinja“ je vječita inspiracija za ljubitelje umjetnosti, kako za pjesnike i one koji su to u duši, tako i za predstavnike humanističkih nauka. Za sve njih posebno je intrigantan bio kraj pjesme, a mnogi su pažnju posvetili i epizodi susreta glavnog junaka sa svojim nekadašnjim zatočenikom, starim dervišem. Upravo nas je taj segment ove pjesme zainteresovao kao primjer interkulturnog dijaloga u najužem smislu, tj. interkulturni dijalog vidimo kao verbalnu razmjenu između pripadnika dviju različitih vjersko-etničkih grupacija. Prije nego što se fokusiramo na pojedine stilski markirane jezičke jedinice locirane u selektovanom fragmentu pjesme, podsjetićemo na biografiju njenog autora, kao i na bitne zaključke njenih dosadašnjih proučavalaca.

Bez obzira na permanentnu aktuelnost pjesme „Banović Strahinja“, nije veliki broj onih koji znaju ko je njen tvorac, što u kontekstu istine da su najveći tvorci vrlo često anonimni – nije značajna zamjerka. Ali ako se zna da je autor ove pjesme isti onaj koji je ispjevao najdužu i vjerovatno najljepšu epsku pjesmu u Južnih Slovena („Ženidba Maksima Crnojevića“), onda mu svakako treba posvetiti više pažnje. Radi se o narodnom pjesniku poznatom pod imenom Starac Milija iz Kolašina. Vuk Karadžić je 1820. godine u Kragujevcu čuo da ovaj narodni guslar zna upravo pomenute dvije pjesme, koje je znameniti folklorist slušao još od djetinjstva, ali nije bio zadovoljan nijednom prepisanom varijantom koju je posjedovao. Stoga je molio Miloša Obrenovića i Vasu Popovića da mu pribave Milijinu verziju. Poslije nekoliko bezuspješna pokušaja da dođe do traženih tekstova, Vuk se nakon dvije godine s Milijom sastaje u Kragujevcu. No, ovaj susret Vuku nije donio očekivanu radost, jer se vrlo brzo uvjerio da Starac Milija pjesme ne umije da recituje (poput Tešana Podrugovića), već samo da pjeva, što je zapisivaču komplikovalo posao. Pokazalo se da to neće biti jedini problem: Milija bez rakije nije htio ni početi da pjeva, a onda bi se, što pripit, što star i iznemogao zbog okršaja s Turcima, znao

zbunjivati toliko da je Vuk bio primoran tražiti od njega da mu istu pjesmu pjeva više puta. Tako je od ovog pjevača za petnaest dana uspio zabilježiti samo četiri pjesme. No, posvećenost folkloriste iz Tršića išla je dotle da je čak i pod ovim vrlo mučnim okolnostima želio da se s Milijom druži i dalje kako bi zabilježio i ostale pjesme koje je ovaj znao, ali mu se, kako je sam često znao da kaže *nije dalo*. A nije se dalo zato što je i oko kneza Miloša bilo ljudi (*kakovi se obično kod mlogi dvorova nalazi*), koji se najviše o tom brinu kako će od svačega šalu i smej zametnuti, i koji su kod Milije oklevetali Vuka kao ludog i besposlenog. Ubijedili su staroga da on, kao pametan čovjek, *nije pristao za budalom*, i savjetovali mu da se vrati kući i gleda svoja posla. Milija je od Miloša Obrenovića primio *pristojan poklon za dojakošnju dangubu* i tajno napustio Kragujevac, nakon čega se više nikada nijesu vidjeli.¹

O porijeklu i životu Starca Milije znamo samo toliko da je rodom iz Kolašina odakle je za *Kara-Đorđina vremena dobežao u Srbiju i namestio se u Nahiji Požeškoj*.² Recimo i to da je u vezi s ovim narodnim pjesnikom-pjevačem Vuk ostavio jedno vrlo zanimljivo svjedočanstvo u Predgovoru IV knjizi „Srpskih narodnih pjesama“. Saznajemo da je Starac Milija imao naviku da ne pije rakiju iz suda u kojem mu se posluži, već je uspe u svoju čturu odakle *pevajući pripija svaki čas pomalo* i nazdravlja prisutnima ne nudeći nikoga. Tada bi ga poneko zapitao kakva je rakija, na šta bi on, po Vukovom svjedočenju odgovorio: *Zla, sinko, i grdna, ne more grđa biti; ne dao ti je bog piti!*³ Ovo napominjemo stoga što je, kako je u referentnoj literaturi već primijećeno, Miliji sličan stari derviš, čuveni lik iz pjesme koja je predmet našeg interesovanja.

IZVOD IZ DOSADAŠNJIH OSVRTA NA PJESMU „BANOVIĆ STRAHINJA“

Pjesma „Banović Strahinja“, ubrzo nakon svog prvog izlaska iz štampe (1823), pobudila je interesovanje najvećih evropskih umova 19. vijeka, najviše svojim završetkom. Tako Gete, jedan od najvećih duhova ondašnje Evrope, čovjek koji se divio našoj narodnoj poeziji i zbog nje učio srpski jezik, Banovo praštanje smatra nespojivim sa srpskim mentalitetom, a njegov postupak karakteriše kao izraz „varvarske samovolje“ a ne plemenitih pobuda. Izgleda da je veliki njemački i svjetski pisac na trenutak izgubio sposobnost razumijevanja i prihvatanja drugačijeg i nepoznatog. Dogodilo mu se ono što je Medenica anticipirao rečenicom: *Vedar završetak ponekad više iznenađuje nego tragičan.*⁴

Savremeni proučavaoci literature komentarisali su na vrlo originalan način ne samo kraj već i početak pjesme. Imajući u vidu njenu cjelinu, jedan od njih polazi od tumačenja prvog stiha (*Netko bješe Strahiniću bane*), za koji kaže da je *težak, opasan*, jer kod čitaoca izaziva osjećanje inferiornosti: Ban je neko, a ja nijesam. S njim se teško identifikovati jer zvjerskim obračunom sa Vlah-Alijom spušta se u *prostore podljudskog*, a božanskim praštanjem duga dervišu i izdaje ženi, vinuće se u *sferi neshvatljive ljudskom razumu.*⁵ Očigledno da se Gete nije „pronašao“ u liku koji je, kao i cijela pjesma, sazdan od kontrasta, no vrlo je vjerovatno su njegov autoritet, kao i kasnije zanimanje njemačkog slaviste Gerharda Gezemana za isto pitanje, uticali na brojne predstavnike književne teorije, istorije i kritike da za objašnjenjem epiloga pjesme tragaju izvan nje same, ali pojedine inspirisali i na objektivna i maestralna tumačenja. Prvi su tvrdili da Banović prašta da bi zadržao dobre odnose sa tazbinom, ili suprotno, da bi ponizio tazbinu. Drugi su motive praštanja tražili u samom tekstu. Neki od njih zaključili su da motivi i ne postoje, odnosno da narodni pjevač najčešće ne motiviše radnju svojih likova. Tako prema čuvenom estetičaru Bogdanu Popoviću, Ban prašta zato što prašta, zato što je

praštati ljepše nego svetiti se.⁶ Isti proučavalac tvrdi da je *slobodnija i neveštija* upotreba histerologije, odnosno parenteze osobenost ovog guslara, te da je upravo neuobičajen poredak rečenica doveo do smetnji u razumijevanju posljednjih stihova pjesme. *Kad čovek ima ukusa, i ima vremena da popravlja, onda se neuredno rečene stvari mogu lako ispraviti. Ali u drugim prilikama, u govoru, pri improvizaciji – kao kod narodnog pesnika, na primer, koji ne piše tekst, i za vreme pevanja ne može da ga popravlja – neuredno rečene stvari mogu ostati neuredno rečene, i tako ostati i zapamćene.*⁷ Međutim, Milijine parenteze i inverzije služile su katkad zato da se riječ ili rečenica čiji se smisao želi naglasiti, pomjeri na istaknutu poziciju.

Nema sumnje da je Vuk, kada je u pitanju stvaralaštvo ovog pjesnika-pjevača, imao zahtjevan zadatak kao redaktor i presudan uticaj na finalni izgled pjesme, no to ne baca sjenku na istinitost činjenice da je Kolašinac bio vanredno nadaren umjetnik. Na to, uostalom, skreće pažnju većina proučavalaca njegovog djela. Tako Radosav Medenica tvrdi da se Milija izdvaja od svih autora brojnih varijanti na temu nevjere Banovićeve žene po tome što je *psihologiji svoga junaka potčinio pesničku građu...i iz njegove psihe projicirao sukobe i rešenja – našao, dakle, umetničku soluciju njihovu.*⁸ Istina, narodni pjesnik iz Kolašina živio je i stvarao tokom „ere nacionalne i duhovne renesanse“,⁹ u čijim okvirima je cvjetalo usmeno stvaralaštvo, ali je originalnim umjetničkim postupcima uspio da se svrsta u red najvećih narodnih pjesnika-pjevača na srpskom jeziku, možda čak ispred Filipa Višnjića i Tešana Podrugovića. Samo nekolike decenije kasnije, nakon pojave „Gorskog vijenca“ i Njegoševe grandiozne pjesničke figure, kada je počeo proces kreativnog preusmjeravanja: orijentaciju na publiku zamijenila je orijentacija na autora – zlatno doba naše narodne epike počće da gubi sjaj.¹⁰

Jovan Deretić, autor čuvene „Istorije srpske književnosti“, Starca Miliju doživljava kao najoriginalnijeg među tvorcima vukovske redakcije naše narodne epike i kao najvećeg psihologa među njima, jer ima sposobnost *pronicanja u skrivene motive ljudskog ponašanja*.¹¹ On prihvata tezu Bogdana Popovića o histerologiji kao stilskoj figuri osobito karakterističnoj za pjevanje Kolašince, ali smatra da je ključ za razumijevanje pjesme „Banović Strahinja“ kontrast, još jedna stilska figura imanentna njenom pjesniku-pjevaču, o čemu će kasnije biti riječi. Deretić primjećuje: *Tamo gde samo delo ne pruža dovoljno podataka o nekom liku, događaju ili pojavi, počinje da radi mašta proučavaoca koji se od interpretatora dela pretvara u piščevog saradnika* i zaključuje da ono što je nejasno i nedorečeno u pjesmi, takođe ima svoju estetsku funkciju i dejstvo na recipijenta.¹² Za ovog autora Banovićevo praštanje ženi, koja mu je učinila dvostruku izdaju, nije nepripremljeno i neočekivano. Po njemu je epizoda o starom dervišu jedan od najznačajnijih momenata u pjesmi. Za njega ona predstavlja pjesmu u pjesmi, u kojoj je Ban prikazan kao čovek ...koji čini dobro čak i neprijatelju, i u kojoj je osvetljeno upravo ono što će na kraju pesme odigrati najvažniju ulogu: sposobnost glavnog junaka da čini plemenita dela, da prašta.¹³ Isti autor konstatuje da pjesma ne govori o nevjerstvu žene, već o nevjerstvu čovjeka prema čovjeku, jer Bana nije izdala samo žena, nego i tast, šure, prijatelji. Oštroumno zapaža da u ovoj pjesmi koja pjeva o *izdaji svojih prema svojim jedina istinska ljudska osećanja postoje među pripadnicima neprijateljskih strana*,¹⁴ što najbolje islustruje interkulturni dijalog kojim se bavimo.

Prema riječima Novaka Kilibarde, *postojeći leksički fond bio je često preuzak da se Starac Milija iskaže pjesnički*.¹⁵ Tvorcu pjesme „Banović Strahinja“ ovaj autor pripisuje *duh homerske nepristrasnosti*, i objašnjava da je to *onaj duh koji u protivniku vidi čovjeka prema kome se treba čovječki odnositi. Na tu epiku treba ukazivati kao na etičku čitanku za multietničku i viševjersku državu Crnu Goru*.¹⁶

Kilibarda ne pretjeruje kada kaže da je dijalog između Banović Strahinje i starog derviša jedan od najuzvišenijih moralnih razgovora u svjetskoj književnosti.¹⁷

LINGVOSTILISTIČKA ANALIZA SELEKTOVANIH JEZIČKIH JEDINICA DIJALOGA

U tehnici epskog pripovijedanja dijalog ima nesporno značajnu kompozicionu i stilsku ulogu. To je konstatovao još Tomo Maretić u svojoj čuvenoj knjizi „Naša narodna epika“. Po njemu upravni govor – kako on naziva dijaloge i monologe – događaje čini vjerodostojnijim i življim. Bez njega bi narodna epska deseteračka pjesma *postala bez života i gotovo neprirodna*.¹⁸

Za ovu priliku punktirali smo nekoliko stihova čuvenog dijaloga. To su oni stihovi u kojima se najočiglednije ispoljava uzajamno poštovanje sagovornika. Neki od njih su, zbog svoje konciznosti i sentencioznosti, zavrijedili kontinuirano citiranje od strane ljubitelja ove vrste poezije, što je uslov neophodan za egzistenciju umjetničkog djela.

Epizoda susreta s tuđinom pripada slobodnim ili tzv. bočnim motivima,¹⁹ onima koji nijesu neophodni za dalji tok radnje, ali činjenica da je razvijena na oko dvjesto stihova i da zaprema četvrtinu pjesme – govori suprotno. Ispostaviće se da je upravo ovaj motiv od ključnog značaja za razumijevanje kraja pjesme, motiv koji kontrastira i onome što mu prethodi (uskraćenje podrške od strane tazbine) i onome što mu neposredno slijedi (krvavi megdan s Vlah-Alijom i ponovna izdaja žene),²⁰ a kompatibilan sa završnim stihovima, jer ga, upravo kao i njih, karakteriše praštanje.

Dakle, poslije prepoznavanja, derviš podsjeća Banovića na vrijeme koje je proveo kod njega u tamnici, gdje je, kao zatočenik, neprijatelj i tuđin, ipak živio život dostojan čovjeka. Nakon devet godina, Ban mu nudi da otkupi slobodu i obraća mu se riječima koje su, po našem mišljenju, u kontekstu u kojem su upotrijebljene, sa stilističkog stanovišta veoma značajne: *Ropče moje, zmijo od Turaka, / đe propade u tamnici mojoj! / Mož' li s', robe, junak otkupiti?* Posmatraćemo vokativ s početka

citiranog segmenta. Starac Milija upotrebljava hipokoristik *ropče* koji nije rijedak u narodnoj poeziji. Ova imenica predstavlja derivacioni morfostilem budući da pripada afektivnim riječima, tj. izvedenim imenicama subjektivne ocjene. Prema Petru Skoku, *-če* je složeni sufiks staroslovenskog porijekla i ima nekoliko značenja. U riječima domaćeg i stranog, najčešće turskog porijekla označava mali pojam iskazan osnovom (*sandučje* = mali sanduk), odnosno ima deminutivno značenje. Nerijetko se njime označava mlado biće, ljudsko (poput *Arapče*, *Bugarče*, *nedonošče*, *momče*) ili životinjsko (npr. *golupče*). Prema ovom etimologu, isti sufiks katkad se upotrebljava s pejorativnim značenjem u riječima izvedenim od muških i ženskih hipokoristika (*Jurče* od *Jure*). Konačno, on primjećuje da bi u turcizmima, poglavito onima persijskog porijekla, ovaj sufiks mogao poticati upravo iz persijskog jezika.²¹ Otuda se i imenica *ropče*, makar zbog svoje sonornosti, djelimično percipira kao riječ obojena egzotičnom nijansom. Za razliku od Skoka, Stevanović²² i Klajn²³ ne prepoznaju pejorativno značenje formanta *-če*, već naglašavaju njegovu hipokorističnu funkciju i u slučajevima izvođenja od muških i ženskih vlastitih imena poput *Jovanče*, *Trajče*, *Anče*, *Lenče*, odnosno deminutivnu nijansu i onda kada se njegovim derivatima referiše na mladunce i mlada ljudska bića. Iako Babić tvrdi da je osnovno značenje izvedenica sa sufiksom *-če mlad*, za razliku od onih sa *-ić* i *-čić* koje su rezervisane za oznaku onoga što je *malo*,²⁴ učinjena distinkcija ipak ne obuhvata sve primjere, naročito ne one koji označavaju neživo, predmet ili prostoriju (*jorganče*, *ćilimče*, *tanjirče*, *šeširče*, *koferče*, *prozorče*, *podrumče*, *sokače*) u kojima nema govora o apostrofiranoj semantici. Smatramo stoga da se sufiksom *-če* dominantno iskazuje umanjivanje (što uključuje i manji broj godina, a ne samo veličinu) i odnos simpatije prema imenovanom licu, ako se referiše na živo. Budući da predmetnoj izvedenici osim stilski neutralnog (*mladi rob*), daje i afektivno, hipokoristično značenje (*drag*, *mio rob*), kojemu je u „Rečniku srpskoga jezika“²⁵ čak data prednost – njena stilaska nosivost je uvećana. Ovaj derivat i kontekstualno je izveden iz „automatizma

opažanja“ time što je doveden u blisku vezu s metaforično upotrijebljenom imenicom *zmija* u vokativno-genitivnoj sintagmi *zmijo od Turaka*.

U mitologiji drevnih naroda *zmija* je vrlo moćan i ambivalentan simbol. Nalazi se na Asklepijevom štapu, ali i na glavi Meduze, jednog od najopasnijih čudovišta iz grčke mitologije. Zbog odbacivanja stare košuljice ona simbolizuje regeneraciju, tj. ponovno rođenje i plodnost, evoluciju i vaskrsnuće. Predstavlja biće kojemu se pripisuje sposobnost kontrole života i smrti, pa je time simbol mudrosti, vrhunskog znanja, liječenja i besmrtnosti. Zbog zmijskog ujeda koji je praćen lučenjem smrtonosnog otrova, strah od ove životinje rezultirao je njenom tabuizacijom, te joj se ime u govoru izbjegava i zamjenjuje eufemističnim *nepomenica*. U srpskoj mitologiji *zmija* je demonsko, ali i kultno biće.²⁶ U posljednjem kontekstu pominju se poljarka i čuvarkuća, koje kao zaštitnice doma, prema vjerovanju, ne valja ubiti. Ušla je i u brojne frazeologizme. U jednotomnom „Rečniku srpskoga jezika“ Matice srpske pod odrednicom *zmija* nalazi se nekoliko tumačenja, ali u svim slučajevima, osim zoološkog termina, ovaj koncept nosi negativnu konotaciju (zlo, opasnost, jad, čemer, nesreća). U figurativnoj upotrebi može referisati na opaku, ljutu osobu,²⁷ što jeste jedno od najčešćih značenja ove riječi u narodnoj poeziji.

Samo na prvi pogled veza *ropče* – *zmija* djeluje kao kontrast, no sudeći po Vukovom objašnjenju drugog segmenta navedenog stiha, ovdje nije riječ o opoziciji *milo* (ropče) – *nemilo* (zmija), naprotiv. Koliko je nama poznato, samo Vuk Karadžić *zmiju* pominje u bitno drugačijem kontekstu. Njegova zbirka poslovice, objavljena pod nazivom „Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi“, sadrži nekoliko frazeologizama u kojima je centralni pojam *zmija*, odnosno sinonimni *guja*.²⁸ Neki od njih su i danas aktuelni, poput *Zmiji na rep stati* i *Zmiju u njedrima nositi*,²⁹ *Krije kao guja noge*,³⁰ a neki su manje poznati, makar u urbanim sredinama, npr. kletva *Zmija ga šinula*, poređenje *Kao da su ga guje pile* ili *Guju za rep ne bi izvukao*.³¹

Za naše istraživanje posebno je značajan jedan vokativ koji Vuk pominje – *Zmijo šarena!* – i za koji tvrdi da ga koriste žene kada *đecu karaju kao žaleći ih*.³² Na istom mjestu on primjećuje: *Može biti da je na ovo nalik i ono što je Banović Strahinja kazao svome sužnju u II knjizi narodnijeh Srpskijeh pjesama na strani 274* i citira stih kojim se bavimo, nakon čega čitaoca upućuje na izreku: *Ako je i zmija, od srca je*. Tumači je na sljedeći način: *Ako je i najgore dijete, opet je roditeljima milo i žale ga* i napominje da je moguće da ova poslovice vodi porijeklo od čuvene pripovijetke, odnosno pjesme o ženi koja je rodila zmiju.³³ Dakle, ovo bi bio jedini nama poznati slučaj tumačenja referentnog stiha po kome je *zmija* dobila drugačiju konotaciju: Banović Strahinja se s naklonošću i roditeljskom brigom obraća svom sužnju. Tome u prilog idu i dva naredna stiha (*de propade u tamnici mojoj! / Mož' li s', robe, junak otkupiti?*), kao i genitiv porijekla (od Turaka) u funkciji atributa uz vokativ *zmijo*, pa bi stih konačno značio da Banović odaje priznanje mladom ali hrabrom, ljutom ratniku iako je pripadnik neprijateljske strane, druge nacije i vjere, i očinski žali što takav junak propada u tamnici. Onaj ko je u stanju roditeljski se odnositi prema svom neprijatelju i oprostiti mu dug, svakako je sposoban i da pronikne u motive izdaje svoje supruge, da ima milosti prema njoj. U tom smislu je epizoda susreta starih znanaca element anticipacije završnih stihova i pomaže u njihovom tumačenju.

Recimo i to da je za Novaka Kilibardu vokativ „zmijo od Turaka“ poslužio Banović Strahinji da akcentuje onaj dio derviševe ličnosti koji će impresionirati i cara, tj. preporučiti ga kasnije kao vrsnog junaka, ali i da opravda svoje sažaljenje nad devetogodišnjim propadanjem takvog „junaka od megdana“ u zatočeništvu.³⁴ Čini se ipak da je Milija ovdje jednoj stereotipnoj intrafolklornoj metafori dao dodatno značenje, koje se iščitava iz spoja sa hipokoristikom *ropče*, a na koje je Vuk skrenuo pažnju u svojim Poslovicama, o čemu je maloprije bilo riječi. Napominjemo da prvo izdanje rječnika iz 1818, koje potiče iz vremena kada njegov autor nije poznavao Starca Miliju ni njegovu verziju pjesme o Strahinji Banoviću, pod odrednicom

zmija ne sadrži pomenuta tumačenja frazeologizama,³⁵ dok se u kasnijem, drugom izdanju (iz 1852. godine) nalazi tekst identičan onom iz „Poslovica“.³⁶

Poslije završne scene prepoznavanja, koju obilježava dirljivi zagrljaj bivših protivnika, Ban oprašta dug svom nekadašnjem sužnju, a u obraćanju više puta upotrebljava istu vokativnu sintagmu: *Bogom brate, starišu dervišu, / na poklon ti moje dugovanje!* (443–444. stih); *Bogom brate, starišu dervišu, / ne žali me, brate, od jednoga, / tek me vojski turskoj ne prokaži* (487–489); *O moj brate, starišu dervišu...* (500). Uloga pobratimstva u herojsko-patrijarhalnoj zajednici morala je biti poznata Starcu Miliji. Ona se može opisati riječima iz priče Marka Miljanova, na koju upućuje Gerhard Gezeman: *Bratimili su se dobri ljudi. S tijem su se približavali i snažili jedan drugoga, te su pomoću pobratimstva lakše mogli zlu na put stajat, a dobru na pomoć bit.*³⁷ Ingenioznost guslara iz Kolašina ogleđa se pak u tome što je naslutio kada je najzgodniji trenutak da magičnu riječ *brate* kroz usta glavnog junaka uputi tuđinu i time između njih uspostavi neraskidivo prisan, prijateljski odnos i obavije ih svetim oreolom pobratimstva.

Citirani stihovi sadrže i jednu leksemu kojom je obogaćeno čuveno drugo izdanje Vukovog „Rječnika“. Radi se o imenici *stariš* koju slavni reformator pravopisa i jezika možda nije prvi put čuo baš od Starca Milije, ali zasigurno jeste prvi put u zvučnoj sintagmi koja se duboko utiskuje u pamćenje. Vuk je egzemplifikuje upravo stihom iz pjesme „Banović Strahinja“ (*O moj brate, starišu dervišu*) i prevodi latinskim *senex* = starac.³⁸ Ova izvedenica izostala je u prvom izdanju pomenute leksikografske publikacije, a u Skokovom etimološkom rječniku zabilježena je bez tumačenja semantike i navođenja izvora. Derivati na *-iš*, sudeći po materijalu koji navode Mihailo Stevanović i Ivan Klajn, ni ranije nijesu bili frekventni, kao što to nijesu ni u savremenom jeziku.³⁹ Stoga nam ova imenica zvuči arhaično, a u spoju sa orijentalizmom *derviš* tvori homojoteleuton koji se lako memoriše a teško zaboravlja. Takođe, jezgrovitom sintagmom *stariš derviš* narodni pjevač inventivno s vrlo malo riječi pomaže recipijentu da u svojoj mašti

brzo i lako stvori sliku starog, na šta upućuje atributiv, a povučenog, skromnog i pobožnog čovjeka, što je jedno od značenja upravnog pojma *derviš*.⁴⁰ Kao takav predstavljen je i u ekspoziciji epizode o susretu dva junaka, kada ga vidimo kako, poput Starca Milije, *sam lije ... sam čašu pije*. Zanimljivo je da je pjesnik-pjevač sebe identifikovao s pripadnikom druge vjere i nacije, da je u njega projektovao neke svoje osobine i tako istakao simpatije prema tom liku, kojemu je pripisao i najviše moralne kvalitete. Ovakva neutralnost, nepristrasnost predstavlja umjetnički postupak imanentan najvećim književnim stvaraocima.

Sada ćemo obratiti pažnju na vokativ iz suprotnog smjera, tj. onaj kojim se stari derviš obraća glavnom junaku. Ovdje pjesnik iz Kolašina poseže za uobičajenom metaforom *soko* i poznatim turcizmima *deli* i *delija*: *Da si zdravo, deli Strahin-bane* (345), *Ti, delijo, Strahiniću bane!* (364), *Ti, sokole, Strahiniću bane* (456), *Čuješ li me, deli Strahin-bane* (491), *Strahin-bane, ti sokole srpski* (507). Orientalni pridjev *deli* znači silovit, a imenica *delija* – junačina, silovit čovjek.⁴¹ Uz to i leksema *soko*, upotrijebljena kao jedna od figura analogije, ima značenje *junak*.⁴² Pjevaču je osobito stalo do toga da sagovornici jedan drugom priznaju junaštvo, otuda na malom prostoru kumulira riječi sličnog značenja.

Pjevaču je, takođe, stalo i do toga da i jedan i drugi učesnik dijaloga naglase etničku pripadnost svojeg protivnika (*zmijo od Turaka / sokole srpski*). Pozicijom u pjesmi, ovi (da se poslužimo formulacijom Hatidže Krnjević) naizgled *bezlični epski stereotipi*⁴³ postaju stilogeni. Pjesnik za njima poseže u pravom trenutku, što je jedna od umjetničkih vrlina koja ga izdvaja od ostalih narodnih stvaralaca, u trenutku kada su oni opravdani sa stanovišta karakterizacije dva najupečatljivija lika. Dakle, međusobno poštovanje sagovornika poetski je realizovano pažljivim izborom riječi i njihovom kumulacijom. Prividno klišetirana epska leksika u kontrastu sa opscenim riječima kojima se, već u narednoj sceni, jedan drugom obraćaju Strahinja Banović i Vlah-Alija (*kopilane*), dobija novu stilsku vrijednost.

Anaforskim ponavljanjem u stihovima rezervisanim za zaklinjanje derviša Banu

ističe se njegova vjernost, postojanost, spremnost da pomogne tuđinu koji se nije ogriješio o njega u situaciji u kojoj je, budući superioran, to mogao da učini: *Ti, sokole, Strahiniću bane, / tvrđa mi je vjera od kamena; / da ćeš sade sablju povaditi, / da ćeš pola vojske pogubiti, / nevjere ti učiniti neću, / ni tvojega ljeba pogaziti* (456–461). Uz neznatno variranje, zaklinjanje se ponavlja nakon tridesetak stihova u kojima nekadašnji sužanj savjetuje Banovića da bježi s Kosova da ne bi stradao. Ova repeticijska diskursa predstavlja stupanj više u naglašavanju onih osobina starog derviša koje ga izdvajaju kao moralno besprekornog čovjeka, i koje ga u etičkom smislu izjednačavaju sa Banović Strahinjom. Osobina koja im je takođe zajednička jeste usamljenost, odvojenost od zajednice. Iako vrsni poznavaoči narodne epike tvrde: *Usamljenost epskog junaka je njegovo prirodno stanje*,⁴⁴ ona ipak predstavlja psihički teret. Izgleda da je njegovu težinu osjetio i sam pjevač s obzirom na to da je uspio pronaći i akcentovati pojedinosti u ponašanju i govoru junaka kojima se upravo to osjećanje otkriva. Bana su njegovi napustili iz straha, a derviša svi ostavljaju nakon propasti njegove porodice i imanja zbog kuge. Pjesnik je to iskazao maestralno izbrušenim paralelizmom u formi sastavne asindetske egzistencijalne rečenice, koja se kao poslovice i danas citira: *Nesta blaga, nesta prijatelja*. Njome se označava simultanost uzroka i posljedice, što je dodatno potcrtano upotrebom perfektivnog aorista, a izostanak gramatičkog subjekta koji bi referisao na konkretno lice kojem se stanje pripisuje, implicira svevremenost, univerzalnost njenog značenja.

Posebnu pažnju sa lingvostilističkog stanovišta zaslužuju dva stiha: *Tvome đogu i tvome junaštvu / svud su brodi đe gođ dođeš vodi* (508–509). Aliteracija, tj. višekratno ponavljanje glasova *t, v, d, đ*, uz prisustvo leoninske rime, isturili su ove stihove u prvi plan akustikom, a alegorijska upotreba riječi i semantikom. Ne treba zaboraviti da se pomenuti tip rime u narodnoj poeziji često percipira kao opšte mjesto. Međutim, u slučaju stiha *svud su brodi đe gođ dođeš vodi* ne radi se o stereotipu. Za njega važi opservacija Vojislava Đurića, vrsnog poznavaoća

folklornog stvaralaštva, koji kaže da rima u narodnoj poeziji ima posebnu ljepotu onda kada *izbije kao kakva varnica iz sudara istovetnih zvukova i obasja i izdvoji jedan trenutak, jednu situaciju, bilo koju pojedinost*.⁴⁵ A sada je ta varnica bacila jak snop svjetla na preneseno značenje sentencije (za takvog junaka ne postoje prepreke, on će u svakoj, ma koliko teškoj situaciji naći izlaz i rješenje). Uz sve navedeno, stihovi o kojima je riječ, čineći finitivnu rečenicu razmatranog dijaloga, sa aspekta tekstostilistike predstavljaju jaku poziciju, onu koja se pamti jer se njome zaokružuje i poentira.⁴⁶ Njihov efekat je utoliko veći što ih izgovara lik koji je u odnosu na glavnog junaka, a i pjesnika-pjevača, inovjerac.

Kako duhovne nauke kažu, čovjek je ksenofobično biće, plaši se drugoga jer pripada sferi nepoznatog i drugačijeg. Uplašio se i Strahinja Banović više puta: od silne turske vojske na Kosovu, od toga što ga je neprijatelj prepoznao, od moguće izdaje derviša. Sve to *ne krnji njegovu junačku auru*⁴⁷ samim tim što je na Kosovo pošao sam. S druge strane, time što su spremni da pomognu čak i tuđinu, spremni da vjeruju jedan drugome, protagonisti epizode koja je u fokusu našeg interesovanja pokazali su svoju čovječnost. U trenutku prihvatanja drugog i drugačijeg čovjek prevazilazi strah i postaje čovjek. *Čovečnost je ono što približava čoveka čoveku bez obzira na svaku njihovu spoljašnju pripadnost. Susret između Strahin-bana i stariša Derviša na Kosovu je najlepší ljudski susret u našoj narodnoj poeziji* (Deretić 2006, 149).⁴⁸ Njihovim dijalogom, odnosno njihovim susretom morali su biti fascinirani nekadašnji, kao što su to bez sumnje današnji recipijenti Milijine poetske kreacije.

ZAKLJUČAK

Poput najboljih svjetskih pisaca, Starac Milija iskazuje svoju naklonost prema predstavniku druge vjere i drugog naroda, dervišu. To čini tako što u njega projektuje neke sopstvene osobine, ali i time što mu pripisuje najviše moralne kvalitete, iste one koje posjeduje glavni lik. Epizoda sa dervišem vrlo je sugestivna i naglašena, jer otkriva nešto neočekivano: nasuprot višestrukoj izdaji „svojih“, nalazi se vjernost tuđina. Narodni pjevač veliča jedno iskreno prijateljstvo koje počiva na uzajamnom povjerenju, poštovanju, empatiji, viteškom moralu i čovječnosti, kako bi, putem kontrasta, istakao kukavičluk i izdaju od strane onih koji su, prema patrijarhalnom poimanju porodice i šire zajednice, bili najpozvaniji da glavnom junaku pruže podršku i pomoć. To postiže pažljivim izborom onih riječi, sintagmi i rečenica koje mu poetika narodne epske deseteračke poezije stavlja na raspolaganje, a koje on intencionalnim ponavljanjem i snagom sopstvene kreacije oneobičava.

Starac Milija nije mogao poznavati osnove psihologije, kao ni osnove stilistike i poetike, ali njegova interpretacija pjesme Banović Strahinja dokazuje da mu je, kao svakom velikom umjetničkom stvaraocu, bila imanentna intuicija kojom je mogao da dosegne najskrivenije istine o ljudskoj prirodi i da ih transponuje u umjetničko djelo univerzalne estetske i etičke vrijednosti. Predmetna epizoda, koja između ostalog ima funkciju retardacije radnje i anticipacije epiloga, ne sadrži ništa suvišno. Sve je u njoj podređeno rasvjetljavanju odnosa dva junaka i njihovog psihološkog profila, što je cilj kojemu je narodni pjesnik težio i koji je postigao. Razmatrani segment pjesme prožet je najplemenitijim, najvrednijim ljudskim osjećanjima i najvišim moralnim vrijednostima, i po mišljenju mnogih proučavalaca, pokazao je da te vrijednosti ne poznaju granice među narodima i vjerama.

Recimo na kraju da nikada u poeziji neodređena zamjenica za lica u funkciji predikativa, nije bila tako bremenita polisemijom kao u inkoativnom stihu *Netko bješe Strahiniću Bane*. Njena upotreba efektnija je time što se javlja u starijoj formi i što je inverzijom pomjerena na početak pjesme, na udarnu poziciju. Ova višestruko oneobičena riječ značenjem se puni sve do finitivnih stihova *Pomalo je takijeh junaka, / ka što bješe Strahiniću bane*. Tekst pjesme postepeno nas uvjerava da je čovjek zaista veliki onoliko koliko je spreman da oprost, i da tek tada postaje „neko“. Pokazalo se da oproštaj nekada može imati jaču snagu katarze nego kazna, a za oproštaj potrebno je razumijevanje kojeg ne može biti bez dijaloga, bilo književno-fiktivnog bilo stvarnog, kulturnog i interkulturnog.

NOTES-NAPOMENE

¹ Vuk Karadžić, *Srpske narodne pjesme* (knjiga IV), Prosveta, Beograd, 1958, 15.

² Isto, 13.

³ Isto, 14.

⁴ Radosav Medenica, „Banović Strahinja u krugu varijanata“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 38.

⁵ Slobodan Vladušić, „Mihizova Velika mala priča o Banović Strahinji“, Novi standard, standard.rs, 04.03.2021.

⁶ Bogdan Popović, „O ‘posljednjim stihovima’ pesme *Banović Strahinja*“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 24.

⁷ Isto, 18.

⁸ Radosav Medenica, n.d., 27–28.

⁹ Isto, 48.

¹⁰ Milena Burić, „Intertekstualnost narodne epske deseteračke pjesme kao lingvostilistički fenomen (u svjetlu Vukove teorije)“, in: *Deveti lingvistički skup „Boškovićeve dani“* (zbornik radova), CANU, OHI, knjiga 9, Podgorica, 2016, 213–214.

¹¹ Jovan Deretić, „Istorija srpske književnosti“, Prosveta, Beograd, 2002, 556–557.

¹² Jovan Deretić, „‘Banović Strahinja’ struktura i značenje“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 110–115.

¹³ Isto, 130–131.

¹⁴ Isto, 147.

¹⁵ Novak Kilibarda, *Usmena književnost Crne Gore*, CID, Podgorica, 2009, 334.

¹⁶ Isto, 266.

¹⁷ Isto, 255.

¹⁸ Tomo Maretić, *Naša narodna epika*, Nolit, Beograd, 1966, 84–89.

-
- ¹⁹ Boris Tomaševski, *Teorija književnosti*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1972, 200.
- ²⁰ Jovan Deretić, „Banović Strahinja’ struktura i značenje“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 127–128.
- ²¹ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (knjiga prva), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971, 301.
- ²² Mihailo Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*, Naučno delo, Beograd, 1964, 560.
- ²³ Ivan Klajn, *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku (drugi deo – sufiksacija i konverzija)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska, Beograd – Novi Sad, 2003, 203–205.
- ²⁴ Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU – Globus, Zagreb, 1986, 121.
- ²⁵ Milica Vujanić i dr., *Rečnik srpskoga jezika*, Matica srpska, Novi Sad, 2007, 1173.
- ²⁶ Sreten Petrović, *Srpska mitologija u verovanju, običajima i ritualu*, Dereta, Beograd, 2015, 188–196.
- ²⁷ Milica Vujanić i dr., n.d., 438.
- ²⁸ Vuk Stef. Karadžić, *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*, Nolit, Beograd, 1969, 92–93.
- ²⁹ Milica Vujanić i dr., n.d., 438.
- ³⁰ Vuk Stef. Karadžić, *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*, Nolit, Beograd, 1969, 161.
- ³¹ Isto, 131, 46.
- ³² Isto, 92–93.
- ³³ Isto.
- ³⁴ Novak Kilibarda, n.d., 256.
- ³⁵ Vuk Karadžić, *Srpski rječnik (1818)*, prir. dr Pavle Ivić, Prosveta, Beograd, 1969, 234.
- ³⁶ Vuk Karadžić, *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima (1852)*, Nolit, Beograd, 1975, 212–213.
- ³⁷ Gerhard Gezeman, *Crnogorski čovjek*, CID, Podgorica, 2003, 206.
- ³⁸ Vuk Karadžić, *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima (1852)*, Nolit, Beograd, 1975, 713.
- ³⁹ Mihailo Stevanović, n.d., 562; Ivan Klajn, n.d., 124.
- ⁴⁰ Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (peto izdanje), Svjetlost, Sarajevo, 1985, 213–214.
- ⁴¹ Isto, 209–210.
- ⁴² Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (knjiga treća), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, 303.
- ⁴³ Hatidža Dizdarević Krnjević, „Obredni predmet – čaša molitvena u pesmi 'Dioba Jakšića'“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 207.
- ⁴⁴ Jovan Deretić, „Banović Strahinja’ struktura i značenje“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 154.
- ⁴⁵ Vojislav Đurić, *Antologija narodnih junačkih pesama*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1987, 125.
- ⁴⁶ Marina Katnić-Bakaršić, *Lingvistička stilistika*, 1999 (elektronsko izdanje), 97–99.
- ⁴⁷ Slobodan Vladušić, „Mihizova Velika mala priča o Banović Strahinji“, Novi standard, standard.rs, 04.03.2021.
- ⁴⁸ Jovan Deretić, „Banović Strahinja’ struktura i značenje“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 149.

REFERENCES:

- Babić Stjepan, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU – Globus, Zagreb, 1986;
- Burić Milena, „Intertekstualnost narodne epske deseteračke pjesme kao lingvostilistički fenomen (u svjetlu Vukove teorije)“, in: *Deveti lingvistički skup „Boškovićeve dani“* (zbornik radova), CANU, OHI, knjiga 9, Podgorica, 2016, 203–214;
- Deretić Jovan, „'Banović Strahinja' struktura i značenje“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 106–158;
- Deretić Jovan, *Istorija srpske književnosti*, Prosveta, Beograd, 2002;
- Dizdarević Krnjević Hatidža, „Obredni predmet – čaša molitvena u pesmi 'Dioba Jakšića'“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 170–218;
- Đurić Vojislav, *Antologija narodnih junačkih pesama*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1987;
- Gezeman Gerhard, *Crnogorski čovjek*, CID, Podgorica, 2003;
- Karadžić Vuk, *Srpske narodne pjesme* (knjiga IV), Prosveta, Beograd, 1958;

- Karadžić Vuk Stef., *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*, Nolit, Beograd, 1969;
- Karadžić Vuk, *Srpski rječnik (1818)*, prir. dr Pavle Ivić, Prosveta, Beograd, 1969;
- Karadžić Vuk, *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima (1852)*, Nolit, Beograd, 1975;
- Katnić-Bakaršić Marina, *Lingvistička stilistika*, 1999 (elektronsko izdanje);
- Kilibarda Novak, *Usmena književnost Crne Gore*, CID, Podgorica, 2009;
- Klajn Ivan, *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku (drugi deo – sufiksacija i konverzija)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska, Beograd – Novi Sad, 2003, 170–218;
- Maretić Tomo, *Naša narodna epika*, Nolit, Beograd, 1966;
- Medenica Radosav, „Banović Strahinja u krugu varijanata“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 25–48;
- Petrović Sreten, *Srpska mitologija u verovanju, običajima i ritualu*, Dereta, Beograd, 2015;

- Popović Bogdan, „O 'poslednjim stihovima' pesme *Banović Strahinja*“, in: *Relikvije iz starine – ogledi o srpskim epskim narodnim pesmama* (priredila Marija Kleut), DOO „Dnevnik – novine i časopisi“, Novi Sad, 2006, 5–24;
- Skok Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (knjiga prva), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971;
- Skok Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (knjiga treća), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973;
- Stevanović Mihailo, *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*, Naučno delo, Beograd, 1964;
- Škaljić Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (peto izdanje), Svjetlost, Sarajevo, 1985;
- Tomaševski Boris, *Teorija književnosti*, SKZ, Beograd, 1972;
- Vladušić Slobodan, „Mihizova Velika mala priča o Banović Strahinji“, 04.03.2021. Novi standard, standard.rs;
- Vujanić Milica i dr., *Rečnik srpskoga jezika*, Matica srpska, Novi Sad, 2007.